

RAPPORT 2018:22

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

DRÄNERING OCH AVLOPP HOS GLAS-OLLE

RAÄ 21:1

KV SMEDEN 5
SLOTTSGATAN 17

VADSTENA STAD OCH KOMMUN
ÖSTERGÖTLANDS LÄN

ANN-CHARLOTT FELDT
MARTIN KARLSSON

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

Dränering och avlopp hos Glas-Olle

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte och frågeställningar	6
Metod och dokumentation	6
Undersökningresultat	8
Referenser	9
Tekniska uppgifter	10
Fyndlista	11

Omslagsbilder:

Det södra hörnhuset i kv Smeden 5, vid undersökningstillfället.

Övre bilden: Från norr.

Nedre bilden: Från söder med Slottsgatan i förgrunden och Stockmakaregatan till höger i bild.

Foto Ann-Charlott Feldt, ÖM.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

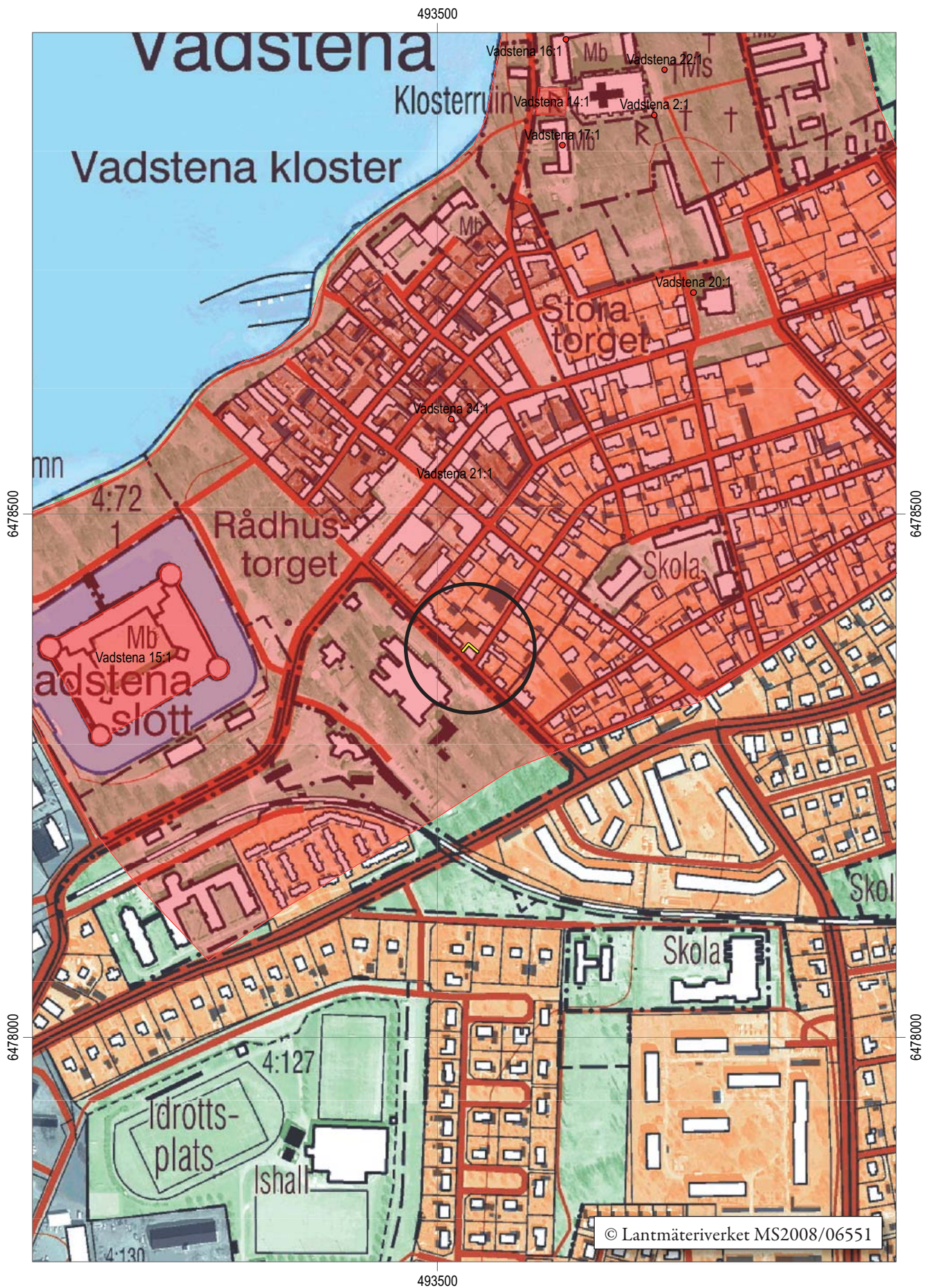
Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

I samband med schaktningsarbeten i anslutning till byggnaden i hörnet Slottsgatan - Stockmakaregatan, inom kv Smeden 5 i Vadstena stad, utfördes en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning. Det planerade arbetet omfattade ett 3 m långt och 1 m djupt schakt för byte av en avloppsledning. Till detta kom ett nytt dräneringsschakt längs med den nordöstra och nordvästra sidan av samma byggnad. Dräneringsschaktet var ca 0,6 m brett och 0,3 - 0,4 m djupt. En stenläggning uppträdde på ca 0,3 m djup på byggnadens nordvästra kortsida. På delar av den nordöstra långsidan iaktogs ytan på ett omrört kulturlager på 0,4 m djup.

Ann-Charlott Feldt
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

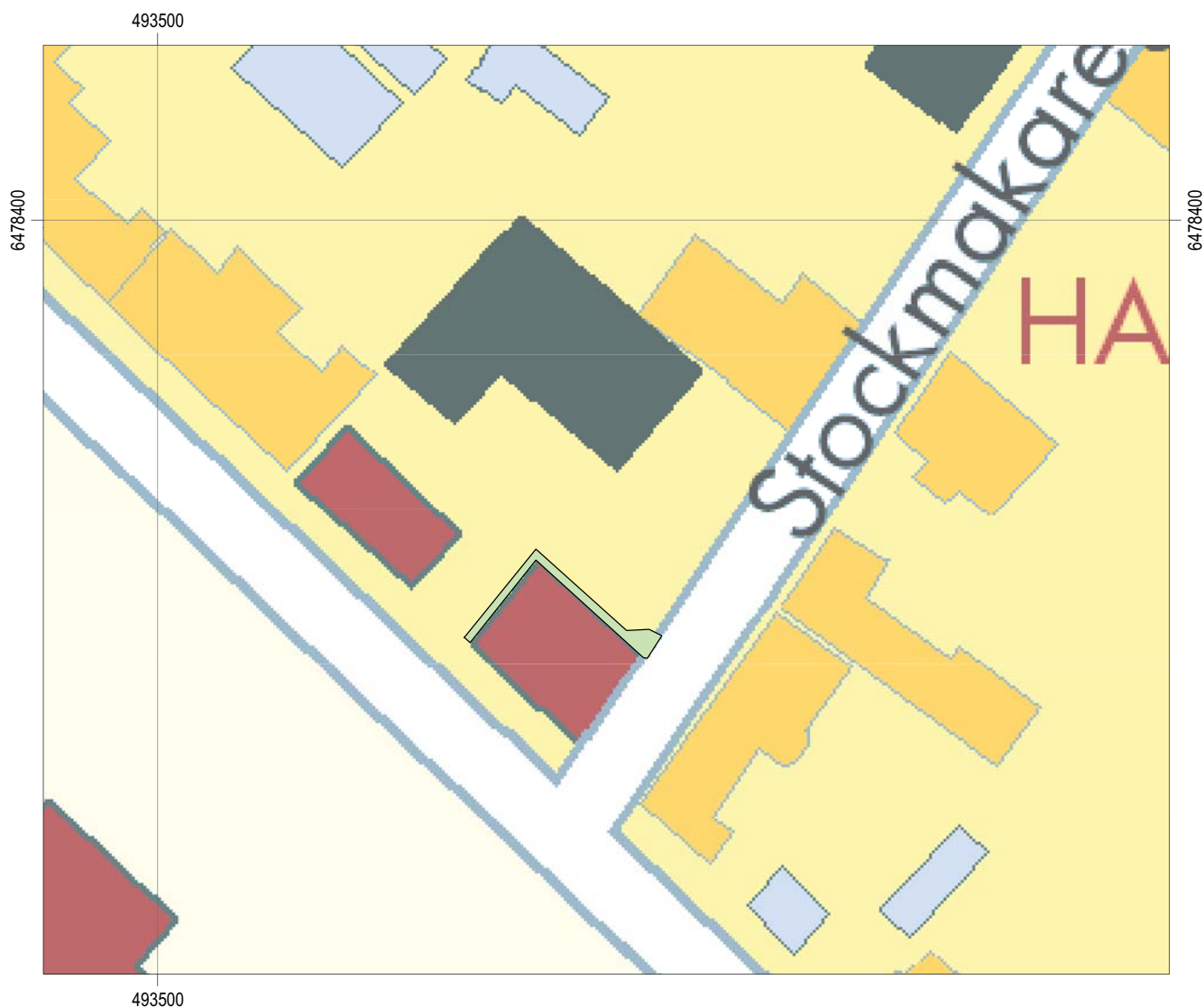
Den arkeologiska undersökningen utfördes med anledning av byte av ett befintligt avlopp i kv Smeden 5 i Vadstena. Arbetet utfördes vid byggnaden i kvarterets södra hörn, i korsningen Slottsgatan - Stockmakargatan. Undersökningen omfattade ursprungligen ett 3 m långt och 1 m djupt schakt. I samband med fältarbetet tillkom ett dräneringsschakt längs med den nordöstra och nordvästra sidan av den aktuella byggnaden. Dräneringsschaktet grävdes med en bredd av 0,6 m och ett djup på 0,3 - 0,4 m.

Den arkeologiska undersökningen i fält utfördes 2018-09-04 efter beslut av Länsstyrelsen Östergötland. Ansvarig för fält- och rapportarbete är undertecknad. I såväl fält- som rapportarbete deltog arkeologpraktikant Martin Karlsson, Umeå Universitet. Fastighetsägaren Glas-Olle i Vadstena AB stod för de arkeologiska kostnaderna. Fastighetsägaren har sökt bidrag från Länsstyrelsen för dessa kostnader.

Områdesbeskrivning

Det äldsta skriftliga belägget för orten Vadstena är från år 1268. Då fanns här ett betydande kungligt gårdskomplex med en palatsbyggnad. År 1346 donerade kung Magnus och drottning Blanka gården för att Heliga Birgittas kloster skulle etableras på platsen (Fritz 2000a:59ff). Palatset och området kring detta var under 1950- och 60-talen föremål för arkeologiska undersökningar (Andersson 1970). Då hittades bland annat ett engelskt mynt daterat till 978 - 1016 e Kr. Fyndet antyder att gårdens ursprung kan sökas i slutet av vikingatiden (Stibéus 2000:45ff).

Vadstena fick stadsprivilegier år 1400 och är den yngsta av Östergötlands sex medeltida städer. Vid denna tidpunkt var emellertid orten i praktiken redan en stad då en stadsliknande bebyggelse vuxit fram kring det nybildade klostret. Detta började byggas i slutet av 1360-talet och invigdes år 1384 (Fritz 2000b:72-84).

Figur 3. Schaktet markerat på karta över Vadstena tätort. Skala 1:500.

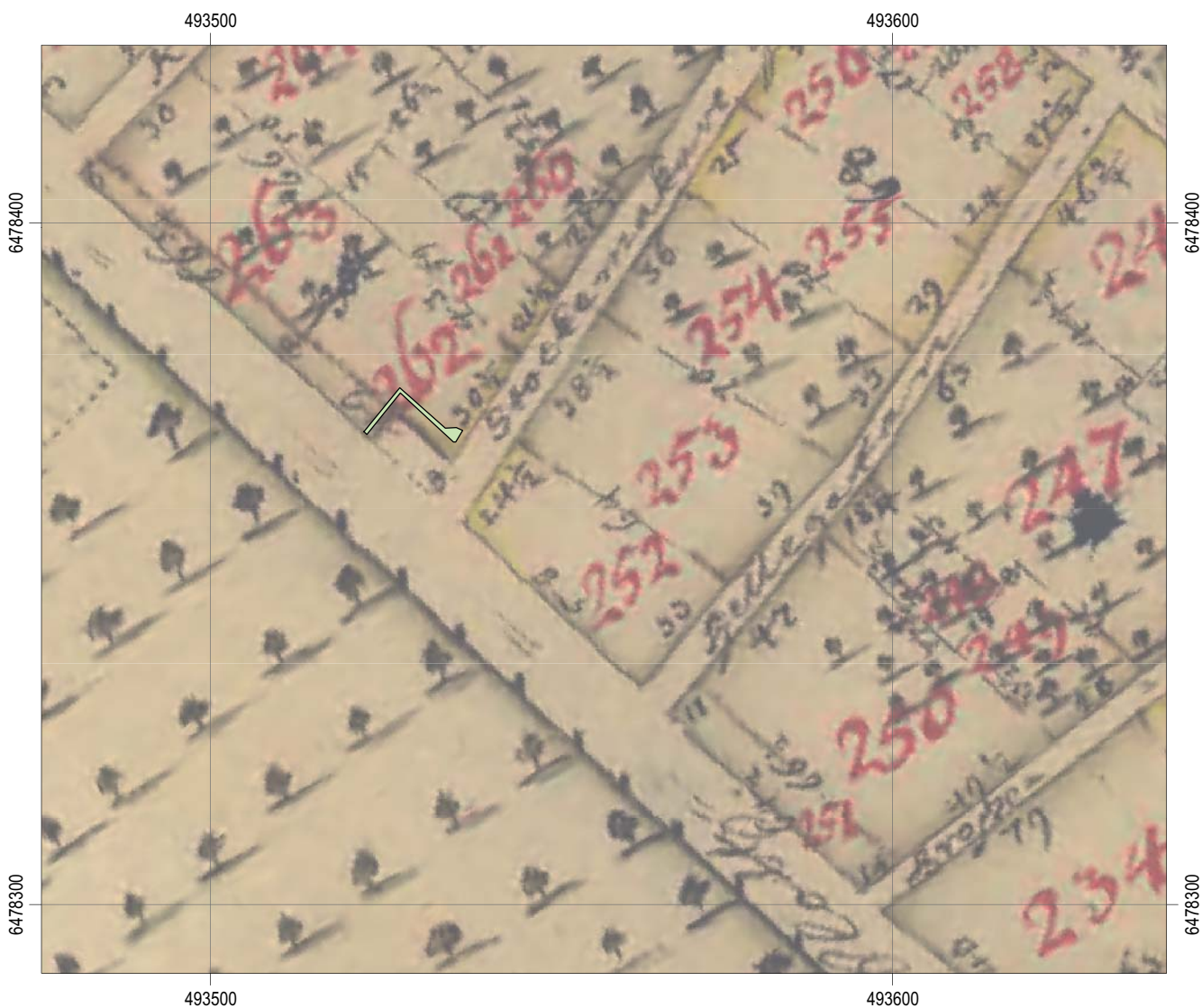
Fastigheten kv Smeden 5 är belägen i den medeltida och tidigmoderna stadens sydvästra del. Den motsvarar tomt 262 på stadskartan från år 1705 (LMS D121-1:4). Denna tomt innehades då av murmästaren Lars Spijk. I beskrivningen till kartan (Eekbom 1979, LMS A24:130) går följande att läsa: *"Muhrmästaren Lars Spijk, af en lijten gårdz Tompt wijd hörnet på Stockmakare- och Slottzgatan, är Item Intag af Stadzens Plattz ell:r gata till"*.

Det "Intag" på stadens mark som det talas om är sannolikt den del av tomten som markerats separat längs kvarteret utmed Slottzgatan. En liknande tomtremsa återfinns längre åt sydöst vid samma gata, längs nuvarande kv Burskapet (tidigare kv Hallen). Det kvarteret är på 1700-talskartan uppdelat i två kvarter genom en gränd som sträcker sig mellan Slottzgatan och Hovsgatan. Där har remsan fått ett eget tomtnummer, nr 251, och beskrivs som en intaga i stadens

gatumark där Johan Sadelmakare då hade en kåltäppa (Eekbom 1979, LMS A24:130). Anledningen till att den senare tomtremsan försetts med eget tomtnummer vid karteringen medan ett sådant saknas på remsan längs kv Smeden kan vara att marken där har en annan ägare än de intilliggande tomterna. Markremsan längs kv Smeden tycks ha delats och nyttjats av tomt 262 respektive tomt 263 och därför inte försetts med eget tomtnummer.

Arkeologiska undersökningar i närområdet

År 1984 utfördes en antikvarisk kontroll inom kv Smeden 5 (Tagesson 1984). Arbetet utfördes med anledning av schaktning för avlopp på en 6 m lång sträcka på innergården. På ett djup av 0,2 - 0,3 m under

Figur 4. Utsnitt ur stadskartan från år 1705 (LMS D121-1:4) med läget för det aktuella schaktet markerat. Skala 1:1000.

nuvarande mark framkom en kullerstensbeläggning under sentida fyllningsjord. Därunder låg ett 0,2 m tjockt lager sand med kalkbruk och tegelkross. Under detta fanns ett 0,4 - 0,5 m tjockt, tämligen mörkt kulturjordslager med bl a fynd av fajans. Ner mot schaktets botten, på 0,8 - 0,9 m djup, framkom grönglaserad keramik, trä och rikligt med djurben.

I Stockmakaregatan, mellan Slottsgatan och Hovsgatan, utfördes en förundersökning då nya VA-ledningar lades ner (Feldt 1994). Det nu aktuella avloppet i kv Smeden 5 anslöts till denna ledning. Vid undersökningen 1994 framkom 0,4 - 1,2 m tjocka kulturlager. Lagrens mäktighet tilltog mot Hovsgatan. De innehöll olika gatunivåer, byggnadslämningar m m. En risbädd, som låg direkt på undergrunden, kunde dateras till 1400-talet.

En antikvarisk kontroll utfördes 1987 i samband med ledningsschaktning i kv Smeden 17, som ligger i hörnet till Knivsmedsgatan och Slottsgatan, direkt nordväst om kv Smeden 5. Där påträffades spridda rester av en kullerstensbelagd gårdsplan på ca 0,15 m djup under markytan. En äldre kullerstensbeläggning fanns på ett djup av 0,6 - 1,0 m. På samma djup framkom även två husgrunder. Husgrunderna låg mellan två brandlager. Det understa brandlagret bedömdes höra till en av 1400-talsbränderna, möjligen 1423 års stadsbrand då större delen av Vadstena eldhärjades (Claréus 1993).

Åren 1972 och 1978 genomfördes undersökningar den östra respektive norra delen av kv Smeden. I kv Smeden 15 framkom bl a lämningar efter en smidesverkstad med tre härdar och en träbyggnad (Hasselmo 1982:40). I kv Smeden 12 påträffades två skikt av bebyggelse runt en stensatt gård. Bland bebyggelselämningarna fanns bl a spisfundament och ett lergolv. De båda bebyggelseskikten var åtskilda av ett lager sjösand (Broberg 1978).

Vid undersökningar i samband med schaktning för en ny vattenledning längs Slottsgatan dokumenterades såväl flera gatunivåer som olika typer av byggnadslämningar. Dessutom påträffades nedgrävningar och diken, varav ett sannolikt är rester efter stadens försvarsanläggning. Kulturlagren i gatan framkom på 0,4 - 0,6 m djup under markytan (Karlsson 2013).

Syfte och frågeställningar

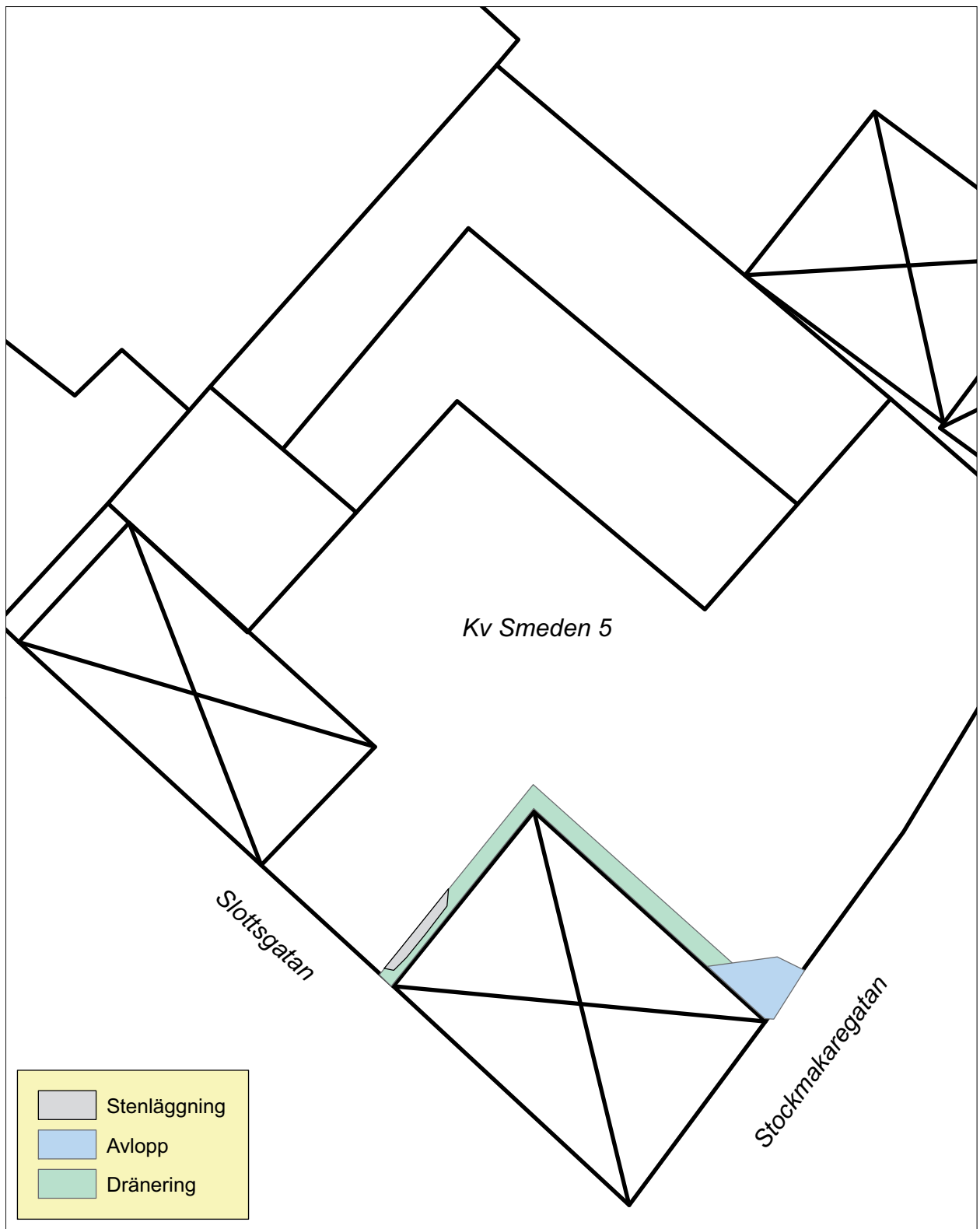
Undersökningens övergripande syfte var att tillse att eventuella fornlämningar berördes så lite som möjligt av arbetet. De lämningar som påträffades skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras. Resultatet är avsett att kunna ligga till grund dels för Länsstyrelsen bedömning av kunskapspotentialen inför eventuella kommande beslut, dels för exploatörens vidare planering.

Då undersökningen utfördes efter *Generellt förfrågningsunderlag* från Länsstyrelsen Östergötland och *Bekräftelse med kostnadsberäkning* från Östergötlands museum, formulerades inga detaljerade frågeställningar inför fältarbetet.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska undersökningen utfördes i form av en schaktövervakning. Undersökningen omfattade ett 3 m långt och 1 m djupt schakt i den berörda byggnadens östra hörn. Detta schakt anslöt till ett tidigare undersökt ledningsschakt i Stockmakaregatan (Feldt 1994). Vid undersökningstillfället tillkom även ett grunt dräneringsschakt längs den nordöstra och nordvästra sidan av den berörda byggnaden. Detta schakt var ca 0,6 m brett och 0,3 - 0,4 m djupt.

Schaktet dokumenterades genom manuell inmätning, beskrivning och digital fotografering. Två föremål togs tillvara och förvaras på Östergötlands museum i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning. Inga analyser har utförts.

Figur 5. Schaktplan. Skala 1:200.

Undersökningsresultat

I det östra hörnet av den berörda byggnaden grävdes inledningsvis den gamla avloppsledningen och anslutningen för det nya avloppet fram, närmast husväggen. Schaktet grävdes därefter fram till det ovan nämnda ledningsschaktet i Stockmakaregatan (Feldt 1994). Denna del av schaktningen omfattade endast sentida fyllnadsmassor med inslag av i sen tid omrörda äldre kulturlager. I de omrörda lagren finns bl a spår efter brandlager.

Längs husets nordöstra och nordvästra vägg grävdes en dränering. Denna grävdes längs med husets grund. Dräneringsschaktet grävdes ner till ett djup av 0,3 - 0,4 m. På detta djup framkom äldre lämningar varför fastighetsägaren bedömde att det var ett tillräckligt schaktdjup för dräneringen.

Figur 6. Schaktet för avloppet sett från Stockmakaregatan i öster. Längst bort i bilden syns en äldre dagvattenbrunn som framkom på ca 0,3 m djup under markytan. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖM.

På husets nordvästra sida framkom en stenläggning på ca 0,35 m djup. Stenarna varierade i storlek mellan 0,08 och 0,22 m. Stenläggningen gick att följa på en 1,6 m lång sträcka i schaktet och på ytterligare ca 1,5 m i schaktväggen mot gården. Bland stenarna hittades inslag av tegel. En bit porslin som påträffades på stenläggningen togs tillvara.

Stenläggningen är troligen delar av samma gårdsplan som dokumenterades 1984 vid en antikvarisk kontroll (Tagesson 1984). Den representerar sannolikt den gårdsyta som var i bruk under 1800-talet och in på 1900-talet. Stenläggningen ligger kvar.

På husets nordöstra sida grävdes dräneringsschaktet ner till dess ytan på ett omrört kulturlager framträdde på ca 0,4 m djup. Lagret innehöll spridda stenar och bitar av tegel. I ytan av lagret framkom en skärva klarglaserat yngre rödgods som togs tillvara.

Figur 7. Stenläggningen i schaktet längs byggnadens nordvästra sida. I bakgrunden ses Slotts-gatan och bebyggelsen i kv Asylen. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖM.

Referenser

Anderson I. 1987. *Vadstena gård och kloster*. 1. Text. KVHAA. Stockholm.

Broberg B. 1978. Slutredovisning av uppdrag. Kv Smeden, Vadstena kommun, Ög. Riksantikvarieämbetet dnr 4519/78. Arkivhandling. Östergötlands museum.

Eekboom J. 1979. *Beskrivning till 1705 års karta över Vadstena*. Källor till Vadstenas historia Nr 1. Föreningen Gamla Vadstena. Vadstena.

Claréus C. 1993. *Smeden 17*. Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Antikvarisk kontroll Rapport. Riksantikvarieämbetet, UV Linköping.

Feldt A-C. 1994. Redovisning av utförd arkeologisk undersökning. Stockmakaregatan, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Dnr 140/94. Arkivhandling. Östergötlands museum.

Fritz B. 2000a. Det medeltida Vadstena. I: Söderström G (red). *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Västervik.

Fritz B. 2000b. Klostret byggs och staden växer fram. I: Söderström G (red). *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Västervik.

Hasselmo M. 1982. *Vadstena*. Rapport. Medeltidsstaden 36. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Stockholm.

Karlsson E. 2013. Redovisning av utförd arkeologisk undersökning. Slottsgatan, Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Dnr 272/13. Arkivhandling. Östergötlands museum.

Stibeus S. 2000. Vadstena före staden. I: Söderström G (red). *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Västervik.

Tagesson, G. 1984. *Antikvarisk kontroll och dokumentation Kvarteret Smeden 5*. Vadstena stad och kommun, Östergötlands län. Rapport, dnr 139/84. Arkivhandling. Östergötlands länsmuseum.

Kartmaterial Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

LMS D121-1:4. Upprättad år 1705. Vadstena stad. Östergötlands län.

LMS A24:130. Beskrivning till 1705 års kartor. Vadstena stad, Östergötlands län

Figur 8. Schaktet på byggnadens nordöstra sida sett från nordväst. Schaktet grävdes ner till ytan på ett omrört kulturlager. Foto Ann-Charlott Feldt, ÖM.

Tekniska uppgifter

Fastighet	Kv Smeden 5
Stad	Vadstena
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämning	Vadstena 21:1
Fastighetskartans blad	64E 7j NV
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Lst beslut	2018-06-04
Lst dnr	431-1346-18
Lst handläggare	Göran Gruber
ÖLM dnr	0174/18
ÖLM konto	000964
DAP-nr	201800093
Uppdragsgivare	Länsstyrelsen Östergötland
Kostnadsansvarig	Glas-Olle i Vadstena AB
Projektledare	Ann-Charlott Feldt
Personal	Martin Karlsson (praktikant, Umeå universitet)
Fältarbete	2018-09-04
Totalt undersöktes	Ca 20 löpmeter
Foto	Digitala bilder
Fynd	Ja
Analyser	Nej
Grafik	Ann-Charlott Feldt
Renritning	-
Grafisk form	Lasse Norr

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273 Rapport 2018:22 © Östergötlands museum

Fyndlista

Fynd nr	Sakord	Material	Antal	Kontext	Anmärkning
1	Kärl	Yngre rödgods	1	Dränering NÖ sidan av huset	Klarglaserad. Bukskärva
2	Föremål	Porslin	1	Dränering NV sidan av huset	Vitt, Hörn på ett lågt fat eller nederdel av figurin.

I samband med schaktning för byte av en avloppsledning och ny dränering till byggnaden i hörnet Slottsgatan - Stockmakaregatan, inom kv Smeden 5 i Vadstena stad, utfördes en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning. I dräneringsschaktet påträffades en stenläggning på ca 0,3 m djup. På delar av den nordöstra långsidan iaktogs ytan av ett omrört kulturlager på 0,4 m djup.

ISSN 1403-9273
Rapport 2018:22